

WIESŁAW PARTYKA* – LUBLIN

**SZKOLNE ORGANIZACJE RELIGIJNE
W DIECEZJI LUBELSKIEJ
W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM**

**SCHOOL-BASED RELIGIOUS ORGANIZATIONS
IN THE LUBLIN DIOCESE
IN THE INTERWAR PERIOD**

Abstract

Poland's regaining of independence in 1918 entailed many challenges. In addition to the establishment of state structures, rebuilding the destroyed economy, the issue of education and upbringing was also an important element. The Polish Episcopate played an important role in this area, striving for the moral and religious revival of Polish families through the education of youth. Religious organizations of various types operating at schools were an effective tool for educational influence on young people. The most popular included: the Sodality of Our Lady, the Eucharistic Crusade or the Living Rosary Association. Unfortunately, despite the initial freedom of action enjoyed by these organizations, after the May coup, the Sanation authorities tried to significantly restrict their activities, aiming primarily at the ideal of state education. The collection of the Lublin Archdiocesan Archives contains reports from 1933–1934 showing the activities of school-based religious organizations in the Lublin Diocese. They provide much valuable information both on their activities, membership, but also on the prevailing social relations. The purpose of the article is to present, as far as possible, a picture of school-based religious organizations in the schools of the Diocese of Lublin in the interwar period, above all at a time when relations between the Church and the state were quite tense and a struggle for the spiritual leadership was taking place.

* Wiesław Partyka – dr hab. historii, adiunkt, Instytut Pedagogiki, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: wieslaw.partyka@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0002-5595-2901>

Keywords: school organizations; religious organizations; education; Diocese of Lublin; Sodality of Our Lady; Eucharistic Crusade; Living Rosary; altar boys; Apostleship of Prayer

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku z jednej strony zapanała euforia, a z drugiej trzeba było zmierzyć się z wieloma trudnościami, takimi jak walka o utrzymanie granic, odbudowa kraju po zniszczeniach wojennych czy tworzenie niejako od nowa całej struktury państwowej. Dużym problemem było również zróżnicowanie społeczeństwa będącego przez 123 lata pod rządami trzech różnych zaborców. Na skutek wynaradawiania, walki z Kościołem katolickim, coraz silniejszego oddziaływania ideologii socjalistycznej oraz dużej laicyzacji, należało podjąć odpowiednie kroki zmierzające do konsolidacji i wzmocnienia polskiego społeczeństwa. Jednym z podstawowych warunków budowania silnej przyszłości narodowej i państwowej była kwestia wychowania. Bardzo istotną rolę w tej materii odegrał Episkopat Polski, który dążył do odrodzenia religijnego polskich rodzin. Wychowanie religijne miało zarówno spajać polskie społeczeństwo, jak również doprowadzić do odnowy życia religijnego, moralnego, kulturalnego, społecznego i gospodarczego kraju. Feliks Araszkiwicz stwierdził, że w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym religia była stałym elementem wychowania przez wszystkie klasy rządzące¹. Szczególną uwagę kierowano na edukowanie dzieci i młodzieży, widząc w młodym pokoleniu przyszłość narodu. Ważnym zadaniem dla duchowieństwa była kwestia oddziaływania wychowawczego na młodzież szkół średnich, która ze względu na toczący się proces rozwoju osobowości i kształtowanie światopoglądu, była najbardziej podatna na wpływy z zewnątrz. Wychowanie religijne miało odgrywać ważną rolę w szeroko pojętej humanizacji życia społecznego². Na istotny wpływ chrześcijańskiego wychowania na wszystkie sfery ludzkiego życia, w tym życie społeczne, zwracał uwagę również jeden z teoretyków katolickiego wychowania religijnego, ks. Zygmunt Bielawski (1877-1939), pisząc, że ogólny cel kształcenia chrześcijańskiego zawiera w sobie zadanie społeczne, jakim jest przygotowanie wychowanka do podjęcia pracy na rzecz dobra i rozwoju społeczeństwa, w którym żyje³. Ważnym impulsem do działalności społecznej i wychowawczej Kościoła było nauczanie papieża Leona XIII i Piusa XI. Szczególnie istotną rolę odegrała tu encyklika Piusa XI *Divini Illius Magistri* (*O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży*) z 1929 roku⁴. Papież mówił w niej m.in. o potrzebie wprowadzenia Chrystusa do rodziny i do szkoły. Uważał, że wychowanie katolickie obejmuje cały obszar ludzkiego życia, czyli sferę duchową, fizyczną, intelektualną, moralną, społeczną oraz rodzinną, a czer-

¹ F. Araszkiwicz, *Ideale wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978, s. 275.

² A. Zakrzewska, *Edukacja religijna dzieci i młodzieży szkolnej okresu międzywojennego źródłem humanizacji życia społecznego*, „Paedagogia Christiana”, 30 (2012) s. 48.

³ Z. Bielawski, *Wychowanie religijne*, Warszawa 1936, s. 26-27.

⁴ Pius XI, *Divini Illius Magistri*, „Acta Apostolicae Sedis”, 22 (1930) nr 2, s. 49-86.

piąc z nauki Chrystusa zmierza do doskonałości. Dobry chrześcijanin zaś dba nie tylko o siebie i swoich bliskich, ale wykazuje się również dużym zaangażowaniem i pracą na rzecz kultury, a także całego społeczeństwa⁵. Ważnym dokumentem legitymizującym funkcjonowanie Kościoła w Polsce i umożliwiającym mu działalność edukacyjną oraz wychowawczą, był konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską podpisany 10 lutego 1925 roku i ratyfikowany przez Sejm RP 26 marca 1925 roku⁶.

W dwudziestoleciu międzywojennym edukacja religijna dzieci i młodzieży najpełniej objawiała się w szkołach katolickich, w pozostałych placówkach zasadniczo ograniczała się do obowiązkowych lekcji religii oraz praktyk religijnych. Istotną rolę odgrywały również szkolne organizacje religijne. Wszystkie katolickie organizacje młodzieży szkolnej miały za zadanie kształtowanie młodych ludzi na czynnych członków społeczeństwa w oparciu o idee chrześcijaństwa⁷. W szkołach powszechnych najpopularniejsze w tym czasie były stowarzyszenia, takie jak: Krucjata Eucharystyczna, Żywy Różaniec, Papieskie Dzieło Świętego Dzieciństwa Pana Jezusa, natomiast w szkołach średnich – Sodaliczka Mariańska. Mimo iż początkowo Kościół miał pełną swobodę przy zakładaniu stowarzyszeń religijnych w szkołach, to nie zawsze szedł za tym entuzjazm i zainteresowanie zarówno katechetów, jak i nauczycieli. Księża wykładający w szkołach religię często nie podejmowali kroków zmierzających do założenia stowarzyszenia, argumentując to albo zbyt dużym obciążeniem obowiązkami w parafii i brakiem czasu, albo niechęcią ze strony dzieci czy ich rodziców. Mimo tego w wielu szkołach powstawały szkolne organizacje religijne, prowadząc działania formacyjne wśród dzieci i młodzieży. Rozwój tych organizacji uległ zahamowaniu po przewrocie majowym, w okresie rządów sanacji. Wówczas część polityków nie uznawała wartości religijnych za czynnik niezbędny do prawidłowego rozwoju społeczeństwa i zakładano nawet stopniową eliminację lekcji religii w szkołach⁸. Umacnianie się ideologii sanacyjnej w szkołach prowadziło do znaczącego ograniczenia wpływu Kościoła na kształtowanie światopoglądu i postaw społecznych młodych ludzi. Wtórowały temu również niektóre środowiska nauczycielskie, opowiadając się za wolnością sumienia w Polsce. Związek Zawodowy Nauczycielstwa Polskiego Szkół Średnich zobowiązał wszystkich nauczycieli do walki o szkołę pozbawioną wszelkich oznak religijności. W 1930 roku nowo utworzony Związek Nauczycielstwa Polskiego domagał się od Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) zniesienia tzw. okólnika Bartla, który dawał zezwolenie na praktyki religijne młodzieży szkolnej (w ograniczonym jednak zakresie)⁹. Istot-

⁵ K. Lisowska, *Działalność wychowawcza stowarzyszeń i organizacji katolickich w społeczeństwie wielokulturowym Warmii i Mazur – na przykładzie Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej oraz Sodaliczki Mariańskiej*, w: *Religia i edukacja w styczności z różnorodnością kulturową*, red. J.M. Garbula, J.J. Pawlik, Olsztyn 2017, s. 126.

⁶ M. Jakubiak, *Relacje państwo – Kościół katolicki na tle polityki oświatowo-wychowawczej sanacji*, Warszawa 2016, s. 42.

⁷ Zakrzewska, *Edukacja religijna*, s. 61-62.

⁸ Jakubiak, *Relacje*, s. 91.

⁹ Tamże, s. 44, 50-51.

nym rządowym dokumentem ograniczającym działalność szkolnych organizacji religijnych był okólnik z 3 września 1927 roku, zakładający uzyskanie zgody dyrektora szkoły na założenie i prowadzenie jakiegokolwiek organizacji szkolnej¹⁰. Mimo iż organizacje mające na celu wykonywanie wyłącznie kultu religijnego nie podlegały tym przepisom, to wielu kierowników szkół nie zezwalało na zakładanie w szkołach organizacji religijnych. Również organizacje katolickie na niższych szczeblach szkolnictwa spotykały się często z niechęcią, a niekiedy wręcz z otwartą wrogością ze strony władz oświatowych. Drugim dokumentem było zarządzenie Prezydenta RP z 27 października 1932 roku, które zakazywało dzieciom i młodzieży należenia do kółek i organizacji pozaszkolnych. Na jego podstawie wielu inspektorów szkolnych i dyrektorów zakazywało działalności stowarzyszeń religijnych w szkole, a nawet przynależenia uczniów do organizacji przyparafialnych¹¹. Posunięcia te zapoczątkowały kilkuletnie negocjacje pomiędzy Kościołem a władzą. Kościół domagał się większego wpływu na wychowanie i przywrócenia odpowiedniego miejsca religii w szkołach oraz możliwości działania organizacji religijnych. Złagodzenie stanowiska władz w stosunkach z Kościołem zaczęło następować po śmierci Józefa Piłsudskiego w 1935 roku. Władza wiedząc, jaką pozycję w społeczeństwie polskim miał Kościół katolicki i widząc konieczność współpracy z Episkopatem Polski wyraziła w 1937 roku zgodę m.in. na działalność Krucjaty Eucharystycznej na terenie szkoły¹². Ważnym wydarzeniem świadczącym o zmianie polityki MWRiOP względem Kościoła i wychowania religijnego było wystąpienie ministra Wojciecha Świątosławskiego w Sejmie RP 3 lutego 1938 roku. Minister powiedział wówczas:

Widoki rozwoju ludzkości wskazały, że wszczepianie zasad głębokiej etyki i moralności jest do osiągnięcia jedynie przez religijne wychowanie młodych pokoleń. Rozwijając więc w młodzieży głębokie uczucia religijne oparte o zasady wiary i etyki chrześcijańskiej, wdrażajmy młodzież do stosowania tych zasad w życiu codziennym¹³.

Taka zmiana, być może podyktowana względami politycznymi, doprowadziła do intensyfikacji działań Kościoła na polu oświaty i wychowania religijnego, kształtując szeregi młodych ludzi, którzy już wkrótce musieli stanąć w obliczu II wojny światowej i zdać egzamin ze swojego patriotyzmu, moralności i religijności.

W zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego Lubelskiego znajduje się poszyt zawierający sprawozdania duchowieństwa z terenu diecezji lubelskiej na temat stanu szkolnych organizacji kościelnych¹⁴. Dokumenty takie sporządzone zostały

¹⁰ Okólnik MWRiOP w sprawie zakładania kółek i zrzeseń młodzieży szkół średnich ogólnokształcących, seminariów nauczycielskich i szkół zawodowych, „Dziennik Urzędowy MWRiOP”, 10 (1927) nr 11, poz. 183.

¹¹ Zakrzewska, *Edukacja religijna*, s. 63.

¹² B. Topij-Stempińska, *Działalność edukacyjna Krucjaty Eucharystycznej w Polsce międzywojennej*, Kraków 2009, s. 56.

¹³ S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1980, s. 623.

¹⁴ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej: AAL), sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania organizacji kościelnych szkolnych 1933-1938.

na polecenie biskupa lubelskiego wobec trudnej sytuacji w jakiej znalazły się te instytucje. Prawie wszystkie sprawozdania dotyczą stanu tych organizacji w roku szkolnym 1932/1933 i 1933/1934. Nie wiadomo, czy wszyscy duchowni nadesłali informacje. Niektóre sprawozdania są bardzo lakoniczne i ograniczają się jedynie do zdawkowej wzmianki o istnieniu lub nieistnieniu w szkole na terenie parafii jakiegokolwiek organizacji. Inne zaś są dosyć rozbudowane i ukazują nie tylko zakres działalności, ale można się z nich dowiedzieć o napięciach, jakie panowały na linii władze szkolne–duchowieństwo czy o panujących stosunkach społecznych. Przekazują również bardzo ciekawe informacje dotyczące czytelnictwa czasopism o tematyce religijnej. Dzięki tym źródłom można odtworzyć stan liczbowy szkolnych organizacji religijnych na terenie diecezji lubelskiej w latach 30. XX wieku, kiedy to za rządów sanacyjnych dochodziło na linii państwo–Kościoł katolicki do walki o rząd dusz.

Sodaliczka Mariańska

Sodaliczka Mariańska była jedną z najpopularniejszych organizacji religijnych działających na terenie szkół średnich w dwudziestoleciu międzywojennym¹⁵. Miała na celu rozwój osobowy i dążenie do świętości wszystkich członków, przygotowanie i pomoc w chrześcijańskim kształtowaniu ich życia religijnego i społecznego¹⁶. Pierwsza sodaliczka powstała w 1563 roku przy kolegium jezuickim w Rzymie z inicjatywy ks. Jana Leunisa z Liège, a na celu miała wspólne dążenie jej członków do chrześcijańskiej doskonałości i szerzenia Królestwa Bożego na ziemi przez miłość, cześć i naśladowanie Maryi oraz wierną jej służbę¹⁷. Od tego czasu jezuici zaczęli zakładać sodaliczki przy swoich kolegiach i szerzyć tym samym kult Maryi. Pierwsze sodaliczki na ziemiach polskich zostały erygowane przy kolegiach jezuickich w Braniewie (1571), Poznaniu (1574) i Płocku (1586)¹⁸. Po kasacie zakonu jezuitów działalność sodaliczki nieco osłabła, ale po ogłoszeniu przez papieża Piusa IX dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny, ponownie nastąpił ich dynamiczny rozwój¹⁹. Na ziemiach polskich ożywienie działalności sodaliczki nastąpiło po 1889 roku dzięki ks. Stefanowi Bratkowskiemu, który założył we Lwowie Akademicką Sodaliczka Mariańską, a w 1909 roku opublikował ustawy sodaliczki uczniów gimnazjalnych²⁰. Od 1896 roku zaczęto również wydawać czasopismo „Sodalis Marianus”, które było organem stowarzyszenia²¹.

¹⁵ Zob. J. Majka, *Katolickie organizacje młodzieżowe*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. C. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 346-352.

¹⁶ A. Puszka, *Sodaliczki Mariańskie uczniów szkół średnich Krakowa w XIX wieku i w okresie II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Humanistyczne”, 57 (2009) z. 2, s. 122.

¹⁷ M. Łacek, *Sodaliczka Mariańska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 18, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 521.

¹⁸ J. Plis, „Pod Znakiem Maryi” – miesięcznik Związku Sodaliczki Mariańskich Młodzieży Szkół Średnich w Polsce (1920-1939), w: *O otosie książki. Studia z dziejów bibliotek i kultury czytelnictwa*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017, s. 759.

¹⁹ Tamże, s. 758.

²⁰ Tamże, s. 759.

²¹ Z. Rymarówna, *Przewodnik Sodaliczki Mariańskich w Polsce*, Kraków 1997, s. 50, 204, 212.

Po odzyskaniu niepodległości, mimo iż sodaliczki swoim zasięgiem objęły cały kraj, to na początku ich rozwój był dosyć skromny. W 1919 roku istniało zaledwie 16 sodaliczki skupiających w swoich szeregach łącznie 1425 członków²². Osobą, która najbardziej przyczyniła się do rozwoju sodaliczki młodzieży męskiej w międzywojennej Polsce był ks. Józef Winkowski, prefekt państwowego gimnazjum męskiego w Zakopanem. Opracował i wydał *Ustawy Sodaliczki Mariańskich szkół średnich w Polsce* i z jego inicjatywy na I Zjeździe Sodaliczki Mariańskich w Krakowie (2-4 lipca 1919) powołano Związek Sodaliczki Mariańskich Młodzieży Szkół Średnich w Polsce. Od października 1929 roku ks. J. Winkowski zaczął wydawać miesięcznik „Pod Znakiem Maryi”²³. Uważał on sodaliczki za szkoły kształtowania charakterów, wyrabiania umiejętności zawierania prawdziwej przyjaźni i wdrażania do prawdziwego życia społecznego²⁴. Z kolei do rozwoju sodaliczki żeńskich przyczynił się ks. Józef Chrzęszcz, pierwszy dyrektor Związku Sodaliczki Żeńskich Szkół Średnich w Polsce, który od 1923 roku zaczął wydawać w Tarnowie miesięcznik „Cześć Maryi”²⁵.

Do sodaliczki mogła należeć młodzież od 14. roku życia. Do głównych obowiązków ucznia-sodalisa, poza nabożeństwem do Maryi, należało:

spełniać jak najlepiej i najsumienniej przede wszystkim obowiązki katolickie i dobrego syna Ojczyzny, następnie dobrego członka rodziny, wzorowego ucznia i kolegi, w końcu zaś szczególne obowiązki sodalisa, przyjęte na się przez wstąpienie do sodaliczki mariańskiej²⁶.

Sodaliczka zatem dążyła do wychowania młodzieży, która poprzez formację religijno-moralną, obejmującą rozwój intelektualny i samowychowanie oraz udział w działalności wewnętrznej i zewnętrznej szkoły miała przyczynić się do odrodzenia sił społecznych, narodowych i państwowych²⁷. W 1924 roku działało już około 100 sodaliczki, a w 1929 roku 188, skupiając w swoich szeregach odpowiednio około 5000, a następnie około 9000 członków²⁸ (mowa tu tylko o sodaliczkach uczniów i uczennic szkół średnich). Pod koniec lat 20. XX wieku Episkopat Polski wydał rozporządzenie, nakazujące wszystkim katechetom szkół średnich organizowanie w swoich szkołach sodaliczki²⁹. Spowodowało to, że przykładowo w diecezji krakowskiej około 71% szkół średnich objętych było tą organizacją, w diecezji warszawskiej odsetek ten pod koniec lat 20. XX wieku wynosił jedynie 22%³⁰.

²² Plis, „Pod Znakiem Maryi”, s. 760.

²³ Tamże, s. 759-760; Puszka, *Sodaliczki Mariańskie uczniów*, s. 129.

²⁴ J. Winkowski, *Z naszej dziedziny. IV. Sodaliczka Maryańska w szkole średniej*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, 8 (1919) nr 6-7, s. 172.

²⁵ Plis, „Pod Znakiem Maryi”, s. 760; Puszka, *Sodaliczki Mariańskie uczniów*, s. 129-130.

²⁶ Cyt. za: Majka, *Katolickie*, s. 347-348.

²⁷ E. Magiera, *Sodaliczka Mariańska w Państwowym Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie w okresie międzywojennym*, w: *Wielkopolska i Wielkopolanie w dziejach polskiej edukacji*, red. E. Głowacka-Sobiech, K. Kabacińska-Łuczak, Poznań 2017, s. 373.

²⁸ Plis, „Pod Znakiem Maryi”, s. 760.

²⁹ A. Puszka, *Sodaliczki Mariańskie i ich działalność w Chełmie w latach 1918-1939*, w: *Chełm nieznanym. Ludzie. Miejsca. Wydarzenia*, red. M. Karwatowska, Chełm 2009, s. 95.

³⁰ Plis, „Pod Znakiem Maryi”, s. 760.

W kolejnych latach mimo walki ideologicznej władz państwowych i niektórych środowisk nauczycielskich z organizacjami religijnymi sodalicje nadal się rozwijały. Warto nadmienić, że rozporządzenia skierowane przeciwko organizacjom religijnym w szkołach z 1927 i 1932 roku, dopuszczały funkcjonowanie jedynie właśnie Sodalicji Mariańskich. Według *Rocznika statystycznego Kościoła katolickiego w Polsce w 1937 roku* na terenie diecezji lubelskiej funkcjonowało jedynie 8 sodalicji uczniowskich, najwięcej, bo 42 było w diecezji gnieźnieńsko-poznańskiej³¹. Pierwsze sodalicje szkolne w diecezji lubelskiej powołano do istnienia w 1921 roku. Były to sodalicje w Janowie Lubelskim³², Hrubieszowie (żeńską i męską) oraz w Lublinie w gimnazjum żeńskim³³. Generalnie w dwudziestoleciu międzywojennym na terenie diecezji lubelskiej biskup lubelski erygował Sodalicje Mariańskie przy 31 szkołach średnich. Niektóre sodalicje funkcjonowały poza związkami jako tzw. dzikie sodalicje, a część istniała przez krótki czas³⁴. W 1939 roku na terenie diecezji lubelskiej działało 5 sodalicji, które nie należały do żadnego Związku Sodalicji Mariańskich. Były to sodalicje w Biłgoraju, Krasnymstawie, Lublinie (gimnazjum im. Staszica oraz gimnazjum im. Vetterów) i w Zamościu³⁵. Do likwidacji niektórych sodalicji przyczyniła się również tzw. ustawa jędrzejewiczowska z 11 marca 1932 roku, która zakładała likwidację m.in. seminariów nauczycielskich, w których działały również sodalicje. Potwierdzono wówczas siedmioletni obowiązek szkolny z zakresu programu szkoły powszechnej i ustanowiono sześcioletnią szkołę średnią ogólnokształcącą, która składała się z czteroletniego gimnazjum i dwuletniego liceum³⁶. Reorganizacja szkolnictwa sprawiła, że niektóre sodalicje przestały funkcjonować i nie odrodziły się w nowej rzeczywistości.

Według analizowanych sprawozdań w latach 1933-1934 na terenie diecezji lubelskiej funkcjonowało 15 Sodalicji Mariańskich uczniów szkół średnich. Z pewnością liczba ta była większa, o czym świadczą m.in. badania Alicji Puszki, dotyczące sodalicji w Chełmie³⁷, które wykazują istnienie w tym czasie dwóch takich stowarzyszeń, których nie ma w sprawozdaniach. Najwcześniej w Chełmie powołana została Sodalicja Mariańska w Seminarium Nauczycielskim Męskim. Miało to miejsce w 1927 roku³⁸. Na początku 1933 roku organizacja liczyła 44 członków, po zdaniu matury sześciu członków opuściło szeregi sodalicji, ale wpisało się trzech nowych, tak więc pod koniec 1933 roku sodalicja liczyła 41 członków.

³¹ M. Pirożyński, S. Szczęch, *Rocznik statystyczny Kościoła katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*, Lublin 1939, s. 355.

³² Według analizowanych źródeł powołana została 10 lutego 1920 roku, AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 28.

³³ Puszka, *Sodalicje Mariańskie i ich działalność*, s. 99.

³⁴ Tamże, s. 100.

³⁵ „Pod Znakiem Maryi”, 19 (1939) nr 6, s. 166.

³⁶ E. Czepczyńska, *Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej*, „Studia Prawnicze KUL”, 68 (2016) nr 4, s. 40-41.

³⁷ Puszka, *Sodalicje Mariańskie i ich działalność*.

³⁸ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 59.

Zebrania odbywały się regularnie raz w miesiącu³⁹. Po reformie jędrzejewiczowskiej Seminarium Nauczycielskie Męskie przekształcone zostało w Państwowe Liceum Pedagogiczne Męskie. Jako że była to nowa szkoła doszło do ponownej erekcji Sodalicji Mariańskiej, co nastąpiło 17 stycznia 1937 roku. Sodalicja ta erygowana została pw. NMP Królowej Korony Polskiej i św. Stanisława Kostki⁴⁰. Druga sodalicja działała przy Seminarium Nauczycielskim Żeńskim połączonym ze szkołą ćwiczeń. Sodalicję tę erygowano 5 kwietnia 1930 roku pw. NMP Niepokalanego Poczęcia i św. Teresy od Dzieciątka Jezus⁴¹. W 1933 roku należało do niej 83 uczennic na ogólną liczbę 152. Ksiądz Jan Walczak, ówczesny prefekt Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego zapisał, że efektem funkcjonowania sodalicji jest duża sumienność uczennic w obowiązkach szkolnych i organizacyjnych, częste praktyki religijne i zaangażowanie w pracy w sekcjach. Wówczas sodalicja miała siedem sekcji. Dwie pierwsze Apostolstwa Modlitwy i kółek różańcowych powiązane były ze szkołą ćwiczeń, do której uczęszczały młodsze dzieci. Początkowo kółka różańcowe były zaszeregowane jako sekcja Krucjaty Eucharystycznej, ale po jej likwidacji stały się sekcją Sodalicji Mariańskiej, podobnie rzecz się miała z Apostolstwem Modlitwy, które najpierw funkcjonowało jako samodzielna organizacja, a w 1930 roku zostało wcielone do Sodalicji Mariańskiej, jako jedna z jej sekcji. Pozostałe sekcje to: Kapliczna, Odczytowa, Misyjna (angażowały się w niej również dzieci ze szkoły ćwiczeń), Rozrywkowa i Śpiewana⁴². W 1936 roku Seminarium Nauczycielskie Żeńskie zostało przekształcone w II Liceum i Gimnazjum im. Królowej Jadwigi. W 1937 roku do sodalicji należało 86 dziewcząt. W 1939 roku na 477 uczennic w skład organizacji wchodziło około 100 dziewcząt⁴³. Trzecia sodalicja działała w Państwowej Koedukacyjnej Szkole Handlowej w Chełmie. Według sprawozdania Sodalicja Mariańska w tej placówce powstała w 1931 roku⁴⁴. Oficjalna erekcja pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Teresy od Dzieciątka Jezus nastąpiła 11 stycznia 1932 roku⁴⁵. Zebrania odbywały się regularnie raz w miesiącu. W 1933 roku do organizacji należało 59 uczennic⁴⁶. Czwarta wymieniona w sprawozdaniach sodalicja działała w Państwowej Szkole Rzemieślniczej w Chełmie. Utworzona została w 1933 roku i według prefekta ks. J. Walczaka liczba uczniów należących do organizacji nie była jeszcze stała i wahała się od 38 do 47 (ogólna liczba uczniów w szkole w tym roku wynosiła 112)⁴⁷. W sprawozdaniach brak jest informacji o jeszcze dwóch sodalicjach. Istniały one przy Gimnazjum Państwowym im. Stefana Czarnieckiego w Chełmie. Była to Sodalicja Mariańska uczniów pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Stanisława Kostki, erygowana 23 czerwca 1930 roku i Sodalicja Mariańska uczennic

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Puszka, *Sodalicje Mariańskie i ich działalność*, s. 104.

⁴¹ Tamże, s. 103.

⁴² AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 9-10.

⁴³ Puszka, *Sodalicje Mariańskie i ich działalność*, s. 103, 105-106.

⁴⁴ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 59v.

⁴⁵ Puszka, *Sodalicje Mariańskie i ich działalność*, s. 104.

⁴⁶ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 59v.

⁴⁷ Tamże, s. 10.

pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Teresy od Dzieciątka Jezus, erygowana 20 stycznia 1932 roku⁴⁸.

Wspólna sodalicja dla uczniów i uczennic funkcjonowała w Gimnazjum Towarzystwa Szkoły Sredniej w Janowie Lubelskim. Założona została 10 lutego 1920 roku. Pod koniec 1933 roku liczyła 41 członków (16 kobiet i 25 mężczyzn). Opiekunem sodalicji był wówczas ks. Wincenty Grosz, będący prefektem gimnazjum⁴⁹. Niewiele wiadomo na temat działalności tego stowarzyszenia. Źródła przekazują jedynie informację, że członkowie płacili miesięczną składkę w wysokości 10 groszy. Być może działała przy niej sekcja misyjna i składki te przeznaczano na pomoc misjom.

Dwie sodalicje działały w dwudziestoleciu międzywojennym w Krasnymstawie. Siedzibami obu był tamtejszy kościół parafialny. Pierwsza funkcjonowała przy Gimnazjum Państwowym im. Władysława Jagiełły. Nosiła wezwanie NMP Królowej Korony Polskiej i św. Stanisława Kostki. Założona została w 1931 roku. W roku szkolnym 1933/1934 należało do niej 28 sodalisów i 5 kandydatów. Druga sodalicja pw. NMP Niepokalanie Poczętej i św. Teresy od Dzieciątka Jezus zrzeszała uczennice Państwowej Szkoły Przemysłowo-Handlowej⁵⁰.

W Lublinie w omawianym okresie istniało siedem Sodalicji Mariańskich. Pierwsza z nich działała w Gimnazjum „Szkoła Lubelska”. Założona została 20 listopada 1921 roku, a kanoniczna erekcja nastąpiła 3 grudnia 1921 roku. W 1933 roku należało do niej 21 osób⁵¹. Kolejna funkcjonowała przy Szkole Gospodarczo-Zawodowej im. św. Kazimierza. Powołana została w 1925 roku. Pod koniec 1933 roku należało do niej 28 osób. Spośród nich 21 były to członkinie (9 absolwentek, 6 z klasy III, 6 z klasy II), a pozostałe 7 to kandydatki z klasy I⁵². Dwie sodalicje działały przy szkołach prowadzonych przez zgromadzenia zakonne. Kolejna sodalicja istniała w szkole sióstr kanoniczek. Założona została w 1926 roku, w grudniu 1933 roku liczyła 45 członkiń rekrutujących się z klas V-VIII⁵³. Również przy gimnazjum SS. Urszulanek w Lublinie prężnie działała Sodalicja Mariańska uczennic. W pierwszym półroczu 1933 roku należało do niej 40 członkiń. Po ukończeniu szkoły część absolwentek opuściła szeregi stowarzyszenia i w drugim półroczu tegoż roku sodalicja liczyła 23 członkiń rzeczywistych i 22 aspirantki. Przy sodalicji tej działały dwie sekcje – Misyjna i Eucharystyczna⁵⁴. Piąta sodalicja funkcjonowała przy Państwowym Gimnazjum im. Stanisława Staszica. Według sprawozdania z 8 lutego 1934 roku istniała już trzeci rok i nosiła wezwanie św. Tomasza z Akwinu. Należało do niej 20 członków starszych i 15 młodszych⁵⁵. Również przy gimnazjum im. Zamoyskiego działała sodalicja licząca na początku 1934 roku 19 członków. Uczniowie klas młodszych zorganizowani byli w Kole

⁴⁸ Puszka, *Sodalicje Mariańskie i ich działalność*, s. 104.

⁴⁹ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 28.

⁵⁰ Tamże, s. 4, 85.

⁵¹ Tamże, s. 23.

⁵² Tamże, s. 22.

⁵³ Tamże, s. 38.

⁵⁴ Tamże, s. 19-20v.

⁵⁵ Tamże, s. 94.

Misyjnym (20 osób)⁵⁶. Zarówno sodalicja przy gimnazjum im. Staszica, jak i przy Gimnazjum im. Zamoyskiego oprócz prenumeraty czasopism sodalicyjnych posiadały swoje biblioteki z książkami o treści religijnej, z których mogła korzystać młodzież. Biblioteka sodalicji z Gimnazjum im. Zamoyskiego liczyła około 80 pozycji. Ostatnia, według sprawozdań, sodalicja w Lublinie funkcjonowała przy gimnazjum Michaliny Sobolewskiej. Jedyna informacja na jej temat mówi, że liczyła wówczas 25 członków⁵⁷. W numerze „Pod Znakiem Maryi” z 1939 roku jest również informacja o Sodalicji Mariańskiej przy gimnazjum im. Vetterów w Lublinie⁵⁸. Prawdopodobnie sodalicja powstała tam nieco później, bo w 1933 roku prefekt tegoż gimnazjum w swoim sprawozdaniu pisał, że Sodalicja Mariańska była wprawdzie projektowana, ale na skutek niesprzyjających okoliczności nie udało się jej zaprowadzić. W zamian w październiku 1933 roku powołane zostało „Koło religijne uczniów gimnazjum im. Vetterów w Lublinie” z regulaminem opartym na statutach sodalicyjnych. Należało do niego 50 uczniów⁵⁹.

Ostatnia Sodalicja Mariańska w diecezji lubelskiej odnotowana w sprawozdaniach działała w Wielączy. Została założona 11 grudnia 1933 roku i zastąpiła zakazane przez inspektora szkolnego Kółka Żywego Różańca. Można przypuszczać, że zamiarem katechety było nie tyle powołanie sodalicji, co utrzymanie działających wcześniej kółek różańcowych wśród młodzieży, bo jak sam napisał: „Sodalicję prowadzi się na sposób kółek różańcowych”⁶⁰. Był to sposób na kontynuowanie dotychczasowej działalności, zmieniając jedynie nazwę na organizację, która była dozwolona przez władze szkolne.

Jest wysoce prawdopodobne, że również w Gimnazjum Koedukacyjnym im. S. Staszica w Hrubieszowie działała Sodalicja Mariańska. Wprawdzie w sprawozdaniu ksiądz prefekt informuje o działalności w tej szkole Koła religijnego liczącego 58 członków (31 uczniów, 27 uczennic). Przypuszczenia takie wynikają z tego, że uczniowie prenumerowali obok innych czasopism również „Sodalis Marianus”, spotykali się na comiesięcznych zebraniach i podzieleni byli na sekcje: Prelegentów, Misyjną, Czytelniczą, Samarytanek i Ministrantów, czyli funkcjonowali na wzór Sodalicji Mariańskiej. Na comiesięczne zebrania pozwalano również przychodzić tzw. sympatykom Koła, których liczba sięgała 25 osób⁶¹. Była to więc organizacja bardzo podobna do wspomnianego wyżej Koła religijnego działającego przy gimnazjum im. Vetterów w Lublinie.

Sodalicje Mariańskie spełniały swoje zadanie, kształtując młodzież dojrzałą i odpowiedzialną, kierującą się w swoim życiu zasadami moralnymi opartymi o naukę katolicką. Badacze uznają, że organizacje te miały ogromny wpływ wychowawczy. Tam, gdzie istniały sodalicje prawie nie zdarzało się, aby młodzież opuszczała zajęcia lekcyjne czy nawet okłamywała swoich profesorów⁶². Do

⁵⁶ Tamże, s. 94v.

⁵⁷ Tamże, s. 101.

⁵⁸ „Pod Znakiem Maryi”, 19 (1939) nr 6, s. 166.

⁵⁹ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 61-63.

⁶⁰ Tamże, s. 79.

⁶¹ Tamże, s. 55-55v.

⁶² Puzska, *Sodalicje Mariańskie uczniów*, s. 148.

obowiązków członków sodalicii należały nie tylko comiesięczne spotkania, przygotowywanie akademii i odczytów, lektura czasopism i książek o treści religijnej czy praca w różnych sekcjach, ale również oddziaływanie na koleżanki i kolegów ze szkoły. Prawdziwy sodalis miał być wzorem do naśladowania zarówno dla rówieśników, ale przede wszystkim dla młodszych uczniów, którzy w przyszłości mogli zasilić szeregi stowarzyszenia. Niestety zdarzało się również, że osoby które zostały przyjęte do sodalicii przestawały pracować nad sobą i zaniedbywały obowiązki sodalisa. Przykładowo w Sodalicii Mariańskiej uczennic Gimnazjum i Liceum im. A. Mickiewicza we Lwowie w 1938 roku zdaniem ówczesnego przełożonego o. Teofila Tyrankiewicza, część sodalisek należała do stowarzyszenia tylko ze względów towarzyskich oraz prestiżowych i nie brała udziału w żadnym zebraniu, tym samym nie podejmowała się żadnych obowiązków⁶³. Pomimo takich przypadków, należy jednoznacznie stwierdzić, że Sodalicje Mariańskie w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym odegrały bardzo istotną rolę w kształtowaniu młodzieży szkół średnich.

Krucjata Eucharystyczna

W 1914 roku podczas Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego w Lourdes postanowiono powołać do życia Krucjatę Eucharystyczną. Jej głównym celem miało być „podnoszenie i udoskonalanie wewnętrzne” młodych ludzi. Oficjalne jej ustanowienie miało miejsce rok później w Bordeaux pod patronatem kard. Pierre’a-Paulina Andrieu⁶⁴. Kościół katolicki w Polsce w II Rzeczypospolitej, chcąc objąć działalnością wychowawczą jak największe kręgi, w tym również dzieci, zachęcał katechetów szkół powszechnych do zakładania kół Krucjaty Eucharystycznej. Pierwsze koło w Polsce powstało w 1925 roku w Lubocześnicy pod Pniewami, dzięki zaangażowaniu Urszuli Ledóchowskiej. Aby rozpropagować wśród polskiego społeczeństwa nowy ruch, zaczęła ona wydawać kwartalnik „Hostia”, a od października 1925 roku czasopismo dla dzieci „Orędowniczek Eucharystyczny”⁶⁵. Celem Krucjaty było przygotowanie dzieci i młodzieży nie tylko do częstego, chętnego i świadomego udziału w praktykach religijnych, ale również wykształcenie i wychowanie człowieka jako jednostki „wszechstronnie rozwiniętej”⁶⁶. Celem jaki stawiał przed sobą Kościół katolicki była ochrona najmłodszych uczniów przed zgubnym wpływem dosyć mocno propagowanej wówczas obojętności religijnej⁶⁷. Była to organizacja, która przyjmowała w swoje szeregi dzieci już od 6. roku życia, zazwyczaj po Pierwszej Komunii Świętej. W przypadku starszych angażowano tylko uczniów mających bardzo dobre wyniki w nauce, cechujących się odpowiednią postawą moralną, mogących być wzorem do naśladowania dla młodszych⁶⁸. Dzięki wysiłkowi U. Ledóchowskiej oraz wielu katechetów Krucjata

⁶³ P. Kamiński, *Sodalicja Mariańska Uczennic Gimnazjum i Liceum im. A. Mickiewicza we Lwowie prowadzona przez o. Teofila Tyrankiewicza*, „Nasza Przeszość”, 29 (2018) s. 332, 336.

⁶⁴ Topij-Stempińska, *Działalność edukacyjna*, s. 46.

⁶⁵ Tamże, s. 50-51.

⁶⁶ Tamże, s. 12, 73.

⁶⁷ Jakubiak, *Relacje*, s. 140.

⁶⁸ Topij-Stempińska, *Działalność edukacyjna*, s. 86.

Eucharystyczna bardzo szybko zyskiwała popularność. Mimo wydania w 1927 roku wspomnianego już okólnika dotyczącego zakładania organizacji religijnych w szkole⁶⁹, i wprowadzenia w związku z tym zakazu działalności Krucjaty w wielu szkołach, organizacja ta nadal powiększała swoje szeregi. W grudniu 1935 roku, czyli 10 lat od założenia pierwszego koła, funkcjonowało już 1843 kół ze 145 000 członkami⁷⁰. Na skutek wieloletnich negocjacji przedstawiciele polskiego duchowieństwa z władzami, MWRiOP wydało w 1937 roku okólnik o funkcjonowaniu Krucjaty Eucharystycznej na terenie szkół powszechnych, sankcjonując tym samym obecność tej organizacji w placówkach oświatowych⁷¹. W 1937 roku w diecezji lubelskiej działały 32 szkolne koła Krucjaty Eucharystycznej. Było to stosunkowo niewiele w porównaniu chociażby z diecezją wileńską, gdzie takich kół funkcjonowało w tym czasie 275, czy diecezją przemyską z 235 kołami⁷². Sprawozdania z lat 1933-1934 przekazują informacje jedynie o ośmiu kołach Krucjaty Eucharystycznej skupiających uczniów z terenu diecezji lubelskiej. W kilku dokumentach pojawiły się wzmianki o wrogim nastawieniu władz szkolnych do organizacji religijnych i utrudnionym działaniu jakichkolwiek stowarzyszeń. Między innymi w szkole ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Chełmie istniała Krucjata Eucharystyczna, ale decyzją władz szkolnych została zlikwidowana⁷³. Funkcjonująca przy szkole w Konopnicy Krucjata zrzeszała 34 członków, ale również ze względu na negatywny stosunek władz szkolnych do tej organizacji jej działalność została zawieszona w 1932 roku⁷⁴. W Kłodnicy, dekanat Kraśnik, Krucjata założona została w grudniu 1933 roku, ale działała poza szkołą, ponieważ jak to ujął ks. Paweł Sokołowski „tutejszy kierownik szkoły 4-klasowej jest wrogo nastawiony do organizacji religijnych i zabrania dzieciom należeć”. Mimo to do Krucjaty należało 16-20 uczniów⁷⁵. W podobnym tonie wypowiadał się katecheta szkół powszechnych nr 2 i nr 6 w Zamościu, mówiąc, że oficjalnie nie funkcjonowały tam żadne stowarzyszenia religijne, wbrew temu prowadził ich kilka, w tym pod koniec 1933 roku zapoczątkował działalność Krucjaty Eucharystycznej⁷⁶. Można zatem stwierdzić, że Krucjata w tych przypadkach, funkcjonując poza szkołą, związana była z parafią, co nawiązywało w pewnym sensie do początków tego ruchu w Polsce, kiedy to koła Krucjaty powstawały przede wszystkim przy parafiach⁷⁷. Poza tymi przypadkami brak jest informacji o funkcjonowaniu Krucjaty przy innych parafiach. Pod koniec 1933 roku zapoczątkowana została działalność Krucjaty w czteroklasowej szkole powszechnej w Bobach⁷⁸. Wydaje się, że organizacja ta dosyć swobodnie funkcjonowała w szkole w Kumowie.

⁶⁹ Okólnik MWRiOP, poz. 183.

⁷⁰ Topij-Stempińska, *Działalność edukacyjna*, s. 58.

⁷¹ Zob. Jakubiak, *Relacje*, s. 140.

⁷² Topij-Stempińska, *Działalność edukacyjna*, s. 55.

⁷³ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 9.

⁷⁴ Tamże, s. 92.

⁷⁵ Tamże, s. 40, 58.

⁷⁶ Tamże, s. 24.

⁷⁷ Topij-Stempińska, *Działalność edukacyjna*, s. 52.

⁷⁸ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 80.

Jedyną oznaką nieprzychylnego stosunku władz do niej było to, że wcześniej kierowniczką organizacji była nauczycielka, która zrezygnowała z tej funkcji, kiedy Krucjata nie znalazła się na liście dozwolonych organizacji szkolnych. Zebrania odbywały się regularnie raz w miesiącu, a do Kruczaty należało 88 uczniów (70 dziewcząt, 18 chłopców). Ponadto młodzież prenumerowała różne czasopisma o treści religijnej i miała do dyspozycji biblioteczkę parafialną składającą się z 50 książek⁷⁹. W bardzo ciekawy i oryginalny sposób zorganizowana została Krucjata Eucharystyczna w trzech szkołach powszechnych w parafii Bochothnica – w Nałęczowie, Czesławicach i na Stacji Sadurki. Krucjata na terenie tych szkół erygowana została 29 lutego 1932 roku i prowadzona była na wzór organizacji harcerskiej, nosząc nazwę Hufiec Kruczaty Eucharystycznej. Hufiec podzielony był na sześć drużyn, a każda drużyna na zastępy. Do organizacji należało 141 dziewcząt i 56 chłopców. Wśród dziewcząt było 17 apostołek, 83 rycerek i 41 aspirantek; wśród chłopców nie było apostołów, jedynie 23 rycerzy i 33 aspirantów. Na terenie szkoły w Nałęczowie działała I Drużyna im. św. Stanisława Kostki (30 chłopców) i I Drużyna im. św. Teresy od Dzieciątka Jezus (98 dziewcząt). W szkole powszechnej w Czesławicach działała II Drużyna im. św. Stanisława Kostki (18 chłopców) i II Drużyna im. św. Teresy od Dzieciątka Jezus (35 dziewcząt). Na Stacji Sadurki funkcjonowała III Drużyna im. św. Stanisława Kostki (8 chłopców) i III Drużyna im. św. Gertrudy (8 dziewcząt). Członkowie Kruczaty prenumerowali czasopisma, takie jak: „Orędowniczek” – 18 egzemplarzy, „Hostia” – 22 egzemplarze, „Mały Apostoł” i „Królowa Apostołów” – po 1 egzemplarzu⁸⁰.

Do głównych form zaangażowania członków Kruczaty Eucharystycznej należało regularne uczestnictwo w zebraniach, zazwyczaj raz w miesiącu, pogłębianie swojej pobożności przez udział w nabożeństwach eucharystycznych, modlitwę oraz czytanie książek i czasopism religijnych. Analizując liczbę członków Kruczaty w poszczególnych szkołach oraz liczbę egzemplarzy prenumerowanych czasopism, wyraźnie widać, że nie wszyscy je prenumerowali. Wynikało to często, na co zwracali również uwagę opiekunowie kół, z trudnej sytuacji materialnej, w jakiej znajdowały się rodziny. W nadesłanych informacjach nie ma także wzmianek o składkach członkowskich czy wpisowym. Tego typu problemy występowały wówczas w całym kraju. Przykładowo w diecezji łomżyńskiej wielu członków Kruczaty, z powodu problemów finansowych swoich rodziców było zwolnionych z opłacania składek członkowskich lub płaciło je nieregularnie⁸¹.

Należy przypuszczać, że na skutek ciągłych rozmów Episkopatu Polski z rządem, które doprowadziły do usankcjonowania w 1937 roku legalności Kruczaty Eucharystycznej w szkołach, powoli zmianie ulegało również stanowisko władz oświatowych, dając tym samym szansę na organizowanie się kolejnych kół na terenie szkół powszechnych w diecezji lubelskiej i tym samym oddziaływanie wychowawcze, jakie niosła ze sobą ta organizacja obejmowało coraz więcej dzieci i młodzieży.

⁷⁹ Tamże, s. 30.

⁸⁰ Tamże, s. 91-91v.

⁸¹ W. Guzewicz, *Krucjata Eucharystyczna w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne”, 22 (2004) s. 368.

Żywy Różaniec

Najbardziej rozpowszechnioną i popularną formą zaangażowania religijnego młodzieży szkolnej były Kółka Żywego Różańca. Modlitwa różańcowa w Polsce była praktykowana już od XIII wieku, tj. od przybycia cystersów i dominikanów, a od XVI wieku przy kościołach parafialnych zaczęto zakładać bractwa różańcowe⁸². W 1826 roku Pauline Marie Jaricot, tercjarka dominikańska, powołała w Lyonie ruch Żywego Różańca. Podstawową jednostką była róża składająca się z 15 osób. Do obowiązków każdego członka należało codzienne odmawianie wyznaczonej tajemnicy różańcowej⁸³. Z racji, że organizacja kółek różańcowych nie była zbyt skomplikowana, cieszyły się one dużą popularnością i były w rękach katechetów świetnym narzędziem wzmacniającym pobożność wśród dzieci. Generalnie Żywy Różaniec najbardziej znany był w szkołach powszechnych i w niższych klasach niektórych gimnazjów. W zależności od zaangażowania katechety, ale również od nacisków ze strony władz szkolnych funkcjonowanie Kół Żywego Różańca wyglądało różnie. Jedne prenumerowały czasopisma religijne, miały regularne spotkania z odczytami lub pogadankami, a inne ograniczały swoją działalność do wymiany tajemnic różańcowych w czasie lekcji religii i indywidualnej modlitwy dzieci. Niestety nie można określić precyzyjnie, w jakim odsetku szkół na terenie diecezji lubelskiej w latach 1933-1934 działały Kółka Żywego Różańca, chociażby ze względu na niekompletność sprawozdań, jednak z zachowanych źródeł można stwierdzić, że w większości szkół powszechnych, w których lekcje religii prowadzili księża, kółka różańcowe funkcjonowały. Poniżej przedstawiona została lista wszystkich szkół, w których sprawozdawcy odnotowali istnienie tej formy formacji religijnej.

Tab. 1. Kółka Żywego Różańca w szkołach na terenie diecezji lubelskiej w latach 1933-1934

Szkoła/Parafia	Rok założenia	Liczba kółek	Liczba członków	Uwagi
Biłgoraj	1929		150	
Blinów		3		
Chełm – szkoła ćwiczeń	1926			Sekcja Sodalicji Mariańskiej
Chełm – szkoła nr 6		5	75	
Chmiel	1930	2		
Dorohusk				Brak informacji szczegółowych
Fajslawice		11		Dodatkowo 4 kółka poza szkołą
Józefów	1930	6		Dzieci z klas IV-VII
Karczmiska				Brak informacji szczegółowych

⁸² B. Kumor, *Kościelne stowarzyszenia świeckie na ziemiach polskich w okresie przedrozbiowym*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, cz. I, Lublin 1969, s. 538.

⁸³ S. Gall, *Bractwa i stowarzyszenia religijne*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 5-6, Warszawa 1905, s. 121-122.

Szkoła/Parafia	Rok założenia	Liczba kólek	Liczba członków	Uwagi
Kazimierówka	1933	2 (dziewczęta) 2 (chłopcy)		
Klementowice	1933		104	Wszystkie dzieci z klas V-VII
Konopnica		16		Na terenie 3 szkół
Krasnystaw		15		2 kółka w każdej klasie od IV do VII
Krzczonów	1932	4		
Kumów				Brak informacji szczegółowych
Lubartów				Działały do momentu zakazania ich funkcjonowania przez władze szkolne
Lublin – Gimnazjum im. Vetterów	1931	2		W 1933 roku wcielone do Koła religijnego
Lublin – szkoła nr 10		7 (dziewczęta) 3 (chłopcy)		
Lublin – Szkoła nr 21 im. Królowej Jadwigi	1932		150 dziewcząt	
Lublin – Szkoła Powszechna im. Vetterów			60	Zebrania raz w miesiącu
Majdan	1932	4		Dzieci z klas IV-VII
Nabróż	1931		75	Wszystkie dzieci wyznania rzymsko-katolickiego szkoły dwuklasowej
Nałęczów	1933	5 (dziewczęta) 3 (chłopcy)		Żywy Różaniec połączony z Apostolstwem Modlitwy
Nowe Chojno		2 (dziewczęta)		
Pawłów				Brak informacji szczegółowych
Przybysławice	1929	5		Wszystkich dzieci w szkole – 87
Rejowiec		2 (dziewczęta) 1 (chłopcy)		
Siedliszcze		4 (dziewczęta) 2 (chłopcy)		
Stajne		2 (dziewczęta) 1 (chłopcy)		
Suchowola		2 (dziewczęta) 1 (chłopcy)		Dzieci prenumerowały również prasę katolicką

Szkoła/Parafia	Rok założenia	Liczba kólek	Liczba członków	Uwagi
Szczebrzeszyn – szkoła ćwiczeń i Szkoła Powszechna Żeńska	1926		105	Z klasy V – 51; z klasy VI – 32; z klasy VII – 22. Dzieci prenumerowały również prasę katolicką
Turobin				Kółka funkcjonowały w starszych klasach szkoły powszechnej
Werbkowice	1933	2 (dziewczęta) 1 (chłopcy)		Dzieci z klas V-VII. Dzieci prenumerowały również prasę katolicką
Wielęcza				Kółka różańcowe w klasach III-VII funkcjonowały do 1933 roku
Zamch		1 (dziewczęta) 1 (chłopcy)	30	Dzieci czytały pismo „Rycerzyk Niepokalanej”
Zamość – szkoła nr 2 i nr 6				Brak informacji szczegółowych
Zwierzyniec	1925	2 (dziewczęta) 1 (chłopcy)		Dzieci z klas V-VII

Źródło: AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania.

Jak wynika z powyższej tabeli, informacje zawarte w sprawozdaniach, często były bardzo lakoniczne. W kilku przypadkach sprowadzały się one jedynie do wzmianki o istnieniu w szkole kólek różańcowych. Mimo że kółka w większości wymienionych szkół działały dosyć swobodnie, to jednak zdarzały się przypadki, że władze szkolne nie wyrażały zgody na ich istnienie (Lubartów). W Szkole Powszechnej nr 6 w Chełmie inspektor szkolny starał się dosyć mocno ingerować w działalność Żywego Różańca, nie zezwalając na prenumeratę czasopism religijnych i na zebrania poza lekcjami, wobec czego wymiana tajemnic różańcowych i krótka konferencja odbywała się na lekcjach religii. W Wielęczy do 1933 roku w klasach III-VII funkcjonowały kółka różańcowe, jednak na skutek zakazu władz szkolnych Żywy Różaniec jako taki przestał istnieć, a 11 grudnia 1933 roku powołana została dozwolona Sodalicja Mariańska, która prowadzona była na wzór kólek różańcowych, z poszerzeniem zakresu modlitw ku czci Maryi. Mimo różnych okoliczności, często niesprzyjających, należy stwierdzić, że Żywy Różaniec z pewnością przyczyniał się nie tylko do wzrostu pobożności wśród dzieci poprzez praktyki religijne, ale również miał znaczenie wychowawcze, ucząc dyscypliny i obowiązkowości, stąd też spełniał ważną funkcję, przede wszystkim wśród uczniów szkół elementarnych.

Dzieło Świętego Dzieciństwa Pana Jezusa (od 1922 roku Papieskie Dzieło Dzieciństwa Misyjnego)

Organizacja została powołana we Francji w 1843 roku przez bp. Karola Forbin-Jansona⁸⁴. Głównym jej celem było zaangażowanie dzieci w działania misyjne Kościoła przede wszystkim przez modlitwę, ale także przez wyrzeczenia i drobne ofiary pieniężne. Miało to pomagać dzieciom wzrastać w wierze i miłości, uczyć braterstwa i poczucia solidarności z rówieśnikami na całym świecie. Dzięki aktywnej promocji nowego dzieła przez duchowieństwo różnych krajów organizacja ta rozwijała się w bardzo szybkim tempie. Również w Polsce po odzyskaniu niepodległości była aktywnie promowana przez Episkopat Polski. W 1925 roku Dzieło skupiało już w swoich szeregach 120 000 członków w 592 kołach⁸⁵. W 1922 roku papież Pius XI objął tę organizację swoim patronatem, przez co jej nazwa zmieniła się na Papieskie Dzieło Dzieciństwa Misyjnego. Nowa nazwa przyjmowała się dosyć powoli, bo jeszcze w latach 30. XX wieku używano poprzedniej. W sprawozdaniach z lat 1933-1934 znajdują się informacje na temat funkcjonowania tej organizacji na terenie ośmiu szkół. Duchowni, sporządzając pisma, nie przekazali żadnych informacji o istnieniu tego typu stowarzyszeń przy parafii. Nieprzychylny stosunek władz szkolnych do organizacji religijnych sprawił, że w 1933 roku zawieszona została działalność Dzieła w szkole w Modliborzycach⁸⁶. Mimo starań księdza prefekta, nie udało się założyć tego stowarzyszenia w szkole w Dzierzkowicach. Nie było to spowodowane brakiem zgody ze strony władz szkoły, ale jak to określił katecheta „zmaterializowani rodzice nie chcieli dawać po parę groszy dla dzieci na składki i przestałem zachęcaćariatę”⁸⁷. Okazało się, że głównym problemem była tutaj kwestia finansowa. Nie było jednak koniecznego warunku opłacania składek, aby organizacja taka mogła funkcjonować. Przykładowo w szkole ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Chełmie działało Dzieło Dzieciństwa Pana Jezusa założone w 1930 roku. Należały do niego dzieci od II klasy wzwyż (52 na ogólną liczbę uczniów 155). Spotkania odbywały się raz w miesiącu, dzieci prenumerowały czasopisma religijne, a zamiast składek pieniężnych zbierały znaczki pocztowe, pióra, staniol czyli cynfolię (srebrne papierki z opakowań po czekoladzie, herbacie, kawie itd.), a dochód z tych zbiórek był przekazywany na potrzeby misyjne⁸⁸. Dosyć dobrze stowarzyszenie to zorganizowane było w szkołach w Sobieszczanach i Niedrzwicy Dużej. Katechetką w tych placówkach była wówczas Janina Mazurkiewiczówna. Najpierw 17 kwietnia 1932 roku założyła Dzieło w Niedrzwicy Dużej, a we wrześniu 1933 roku w Sobieszczanach. Do stowarzyszenia w Niedrzwicy Dużej zapisało się 280 członków. Na czele zarządu stał ksiądz wikary Stanisław Siek. Przewodniczącą była Maria Kotówna, wiceprzewodniczącą – Kwietniówna, sekretarzem – Włówna, wicesekretarzem – Stanisława Rudnicka, skarbniczką – Aleksandra Pycówna. Oprócz comiesięcznych zebrań i składek w wysokości 5 groszy miesięcznie, organizowano również przedstawie-

⁸⁴ Topij-Stempińska, *Działalność edukacyjna*, s. 29.

⁸⁵ Zakrzewska, *Edukacja religijna*, s. 63.

⁸⁶ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 36.

⁸⁷ Tamże, s. 71.

⁸⁸ Tamże, s. 9-10.

nia, z których dochód przeznaczano na potrzeby misyjne. Aby zachęcić dzieci do ofiarności i zwiększonej pracy na rzecz misji, starano się podawać konkretny cel, na jaki miały iść zebrane przez dzieci pieniądze. Przykładowo było to „niesienie pomocy biednym dzieciom pogańskim w Afryce” czy „wykupienie dzieci murzyńskich z niewoli”⁸⁹. Organizacja w szkole w Sobieszczanach również miała podobną strukturę. Funkcję dyrektora pełnił kapłan, przewodniczącą była Aleksandra Decówna, sekretarzem – Stanisława Szewczykówna, a skarbniczką – Maria Bartoszcze. Do Dzieła należało 110 osób, składka miesięczna wynosiła również 5 groszy⁹⁰. Stowarzyszenie Dzieciństwa Pana Jezusa w Szkole Powszechnej nr 21 im. Królowej Jadwigi w Lublinie założone zostało w 1932 roku. Należało do niego 260 dziewcząt z klas I-VII. Dziewczęta prenumerowały czasopisma religijne, uiszczały miesięczną składkę członkowską w wysokości 5 groszy i codziennie modliły się w intencji misji⁹¹. W szkole powszechnej w Zwierzyńcu stowarzyszenie to założone zostało w 1927 roku. Należały do niego dzieci ze wszystkich oddziałów począwszy od II. Nie ma informacji o zebraniach ani składkach⁹². W szkole w Kazimierówce Dzieło założone zostało w październiku 1933 roku przez ks. Stanisława Szczepanka. Należało do niego 60 członków⁹³. Ostatnia informacja na temat tego stowarzyszenia pochodzi ze sprawozdania prefekta szkół nr 2 i nr 6 w Zamościu. Informował on jedynie o nieoficjalnym funkcjonowaniu Stowarzyszenia Dzieciństwa Pana Jezusa bez podawania konkretnych szczegółów⁹⁴.

Część dzieci należących do tego stowarzyszenia prenumerowała czasopisma religijne, głównie o tematyce misyjnej. Największą popularnością cieszył się „Murzynek. Miesięcznik Ilustrowany dla Dzieci i Młodzieży” wydawany w latach 1913-1939, informujący młodych czytelników o życiu afrykańskich dzieci i pobudzający do większego zaangażowania w niesieniu im pomocy⁹⁵. Wśród prenumerowanych czasopism znajdowały się również „Echo Afryki”, „Młodzież Misyjna” czy wydawany przez pallotynów „Mały Apostoł”. O misjach w Japonii pisał dodatek do „Rycerza Niepokalanej” – „Rycerzyk Niepokalanej”⁹⁶.

Kółka Ministrantów

Kółka Ministrantów, podobnie jak Żywy Różaniec, cieszyły się dużą popularnością wśród młodzieży szkół powszechnych. Kapłani starali się angażować młodzież do służby ołtarza, aby poprzez to uczyć skupienia, dyscypliny czy dojrzałego uczestnictwa w nabożeństwach. Większość Kółek Ministrantów funkcjonowała w podobny sposób. Czasami sprawy związane z posługą ministrancką omawiane były w szkole, a innym razem ze względu na nieprzychylnie nastawienie władz

⁸⁹ Tamże, s. 49-50.

⁹⁰ Tamże, s. 48.

⁹¹ Tamże, s. 12, 42.

⁹² Tamże, s. 73.

⁹³ Tamże, s. 33.

⁹⁴ Tamże, s. 24.

⁹⁵ J. Jarowiecki, *Katolickie czasopisma dla młodzieży – tradycja i współczesność (1918-2000)*, „Gospodarka, Rynek, Edukacja”, 15 (2014) nr 4, s. 9.

⁹⁶ Tamże, s. 10.

szkolnych poza szkołą. W niektórych organizacjach funkcjonowała hierarchia członków. Z pewnością na uwagę zasługuje Związek Ministrantów przy parafii św. Pawła w Lublinie, który połączony był z Kołem Rodziców. Obie organizacje założone zostały w 1925 roku, a na ich czele stał ks. Jan Bukowski. Związek Ministrantów liczył 57 chłopców, a Koło Rodziców 40 osób. Chłopcy mieli swoje spotkania co dwa tygodnie, a rodzice raz w miesiącu⁹⁷. Bardzo ciekawa sytuacja występowała w Suchowoli. W szkole funkcjonowało Koło Ministrantów, do którego należało 16 chłopców. Organizacja ta miała swój sztandar, a jej opiekunem była kobieta – Karolina Kuanstedt⁹⁸. Poniżej znajduje się wykaz wszystkich Kół Ministrantów, odnotowanych w sprawozdaniach.

Tab. 2. Kółka Ministrantów na terenie diecezji lubelskiej w latach 1933-1934

Szkola/Parafia	Rok założenia	Liczba członków	Uwagi
Chmiel	1930	7	
Dzierzkowice		Okolo 10	Koło działało nieoficjalnie
Fajslawice		Wszyscy chłopcy od klasy V wzwyż	Na spotkaniach czytano czasopisma religijne
Grabowiec			Istniało w szkole siedmioklasowej
Horyszów Polski	1934	23 chłopców z klas V-VI	
Kazimierówka	1933	10	Założone przez ks. Stanisława Szczepanka
Klementowice			Od roku szkolnego 1934/1935 planowano założyć Koło Ministrantów i Służebniczki Ołtarza
Konopnica	1927	44 (4 seniorów, 20 ministrantów, 16 aspirantów, 4 kandydatów)	
Krasnystaw		15	Koło w szkole powszechnej zorganizował ks. Stanisław Ciołek
Księżomierz			Istniało w szkole siedmioklasowej
Lubartów			Z powodu braku akceptacji ze strony kierownika szkoły katecheta zawiesił prowadzenie Koła Ministrantów
Lublin – parafia św. Pawła	1925	57	Połączone z Kołem Rodziców (40 członków). Opiekun – ks. Jan Bukowski
Lublin – szkoła nr 10		22 (ministranci i aspiranci)	

⁹⁷ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 29.

⁹⁸ Tamże, s. 65.

Szkola/Parafia	Rok założenia	Liczba członków	Uwagi
Lublin – Szkoła Powszechna i Gimnazjum im. Vetterów			Koło Ministrantów zostało zorganizowane przez Koło Liturgiczne, będące sekcją Sodalicii Mariańskiej
Mircze			Istniało na terenie szkoły
Potok Wielki	1933	24	Założone przez proboszcza
Przybysławice			Istniało na terenie szkoły
Rejowiec		15	Działało nieoficjalnie, prowadzili go sami chłopcy
Siedliszcze		16	Funkcjonowało poza szkołą
Suchowola		16	Opiekun – Karolina Kuanstedt
Tarnawatka		Było 15, został 1	
Tomaszów Lubelski			W 1934 roku było w trakcie tworzenia. Członkowie prenumerowali 30 egzemplarzy „Małego Gościa”
Zamość – szkoła nr 2 i nr 6			Działało w szkołach nieoficjalnie

Źródło: AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania.

Podobnie jak w przypadku Kół Żywego Różańca, informacje dotyczące Kół Ministrantów często były bardzo zdawkowe i ograniczały się jedynie do poświadczania jego istnienia. Mimo tych skromnych informacji należy stwierdzić, że również ta forma organizacji miała istotne znaczenie wychowawcze, kształtując w młodzieży postawę odpowiedzialności i przyczyniając się do wzrostu jej pobożności, chociażby poprzez regularny udział we Mszy św. i różnych nabożeństwach.

Apostolstwo Modlitw

Organizacja funkcjonowała w trzech szkołach na terenie diecezji lubelskiej. Apostolstwo Modlitwy powstało w kolegium jezuickim we Francji w 1844 roku z inicjatywy Franciszka Gautreleta. W Polsce organizacja rozpoczęła działalność w 1871 roku. Głównym jej celem było osobiste uświęcenie członków, a także misja ewangelizacyjna⁹⁹. Od 1926 roku Apostolstwo Modlitwy funkcjonowało w Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Chełmie. Należało do niego 40 uczennic (spośród 109) od IV klasy wzwyż. Działało do 1930 roku, kiedy to zostało wcielone jako jedna z sekcji do zorganizowanej wówczas Sodalicii Mariańskiej¹⁰⁰. W Szkole Gospodarczo-Zawodowej im. św. Kazimierza w Lublinie Apostolstwo Modlitwy założone zostało w 1925 roku. Należało do niego 100 uczennic (z klasy

⁹⁹ L. Grzebień, *Apostolstwo Modlitwy*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, Lublin 1973, kol. 829-830.

¹⁰⁰ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 9-10.

III – 16, z klasy II – 20, z klasy I – 30, z Kursu Gospodarczego – 34)¹⁰¹. Lako-
niczna wzmianka o tej organizacji znalazła się w sprawozdaniu z Nabroża, gdzie
Apostolstwo Modlitwy połączone było z Żywym Różańcem, do którego należało
75 dzieci z klas III-IV¹⁰².

Milicja Niepokalanej

Nazywana była również Rycerstwem Niepokalanej. Powołana została w 1917 ro-
ku przez o. Maksymiliana Kolbego. Organizacja funkcjonowała w szkole rzemieśl-
niczej w Chełmie, jednak nie wiadomo kiedy została tam założona. Na skutek
nakazu władz szkolnych w 1933 roku została zlikwidowana, a na jej miejsce
powołano Sodalicję Mariańską¹⁰³. Na terenie szkoły powszechnej w Turobinie
od roku szkolnego 1931/1932 istniało Stowarzyszenie Rycerzy Niepokalanej,
będące jakby oddziałem Milicji Niepokalanej. Na początku 1934 roku należało
do niego 18 uczniów¹⁰⁴.

Straż Honorowa Pana Jezusa

Ostatnią szkolną organizacją religijną odnotowaną w sprawozdaniach była Straż
Honorowa Pana Jezusa w szkole powszechnej w Niedrzwicy Kościelnej. Stowa-
rzyszenie to założyła w 1863 roku s. Maria od Najświętszego Serca (Konstancja
Bernaud). Była to organizacja związana z kultem Najświętszego Serca Pana Jezusa,
której członkowie codziennie przez jedną godzinę, nie przerywając swoich zajęć,
w skupieniu mieli adorować w duchu Najświętsze Serce Jezusa. W Polsce Straż
Honorowa istnieje od 1869 roku¹⁰⁵. Stowarzyszenie w Niedrzwicy Kościelnej,
powołane pod koniec 1933 roku, nie zostało zalegalizowane przez władze szkolne,
czekano bowiem na zezwolenie od inspektora szkolnego¹⁰⁶.

Podsumowanie

Szkolne organizacje religijne działające w szkołach różnego szczebla na terenie
diecezji lubelskiej w dwudziestoleciu międzywojennym z pewnością odegrały bar-
dzo istotną rolę w procesie wychowawczym dzieci i młodzieży. Kościół w Polsce,
dzięki bezpośredniemu oddziaływaniu na młodzież, wpływał również pośrednio
na dorosłe społeczeństwo, dążąc tym samym do odrodzenia religijnego polskich
rodzin. Artykuł ten z pewnością nie wyczerpuje zagadnienia funkcjonowania
szkolnych organizacji religijnych w II Rzeczypospolitej i wpływu na wychowanie
dzieci oraz młodzieży, lecz stanowi impuls do podjęcia dalszych, bardziej szcze-
gółowych badań w tym zakresie.

¹⁰¹ Tamże, s. 22.

¹⁰² Tamże, s. 46.

¹⁰³ Tamże, s. 9.

¹⁰⁴ Tamże, s. 89.

¹⁰⁵ K. Kuźmiak, *Bractwa kościelne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, Lublin 1985, kol. 1013-1018.

¹⁰⁶ AAL, sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania, s. 50-50v.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie
sygn. Rep 61 B IX 3, Sprawozdania organizacji kościelnych szkolnych 1933-1938.

Źródła drukowane

- Okólnik MWRiOP w sprawie zakładania kółek i zrzeszeń młodzieży szkół średnich ogólnokształcących, seminariów nauczycielskich i szkół zawodowych*, „Dziennik Urzędowy MWRiOP”, 10 (1927) nr 11, poz. 183.
- Pirożyński Marian, Szczęch Stanisław, *Rocznik statystyczny Kościoła katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*, Lublin 1939.
- Pius XI, *Divini Illius Magistri*, „Acta Apostolicae Sedis”, 22 (1930) nr 2, s. 49-86.
- „Pod Znakiem Maryi”, 19 (1939) nr 6, s. 166.
- Winkowski Józef, *Z naszej dziedziny. IV. Sodalicja Maryańska w szkole średniej*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, 8 (1919) nr 6-7, s. 169-178.

Opracowania

- Araszkiewicz Feliks, *Ideaty wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978.
- Bielawski Zygmunt, *Wychowanie religijne*, Warszawa 1936.
- Czepczyńska Emilia, *Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej*, „Studia Prawnicze KUL”, 68 (2016) nr 4, s. 33-51.
- Gall Stanisław, *Bractwa i stowarzyszenia religijne*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 5-6, red. Z. Chełmicki, Warszawa 1905, s. 121-122.
- Grzebień Ludwik, *Apostolstwo Modlitwy*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, Lublin 1973, kol. 829-830.
- Guzewicz Wojciech, *Krucjata Eucharystyczna w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne”, 22 (2004) s. 357-369.
- Jakubiak Marek, *Relacje państwo – Kościół katolicki na tle polityki oświatowo-wychowawczej sanacji*, Warszawa 2016.
- Jarowiecki Jerzy, *Katolickie czasopisma dla młodzieży – tradycja i współczesność (1918-2000)*, „Gospodarka, Rynek, Edukacja”, 15 (2014) nr 4, s. 5-16.
- Kamiński Piotr, *Sodalicja Mariańska Uczennic Gimnazjum i Liceum im. A. Mickiewicza we Lwowie prowadzona przez o. Teofila Tyrankiewicza*, „Nasza Przeszłość”, 29 (2018) s. 317-339.
- Kumor Bolesław, *Kościelne stowarzyszenia świeckie na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. M. Rechowicz, cz. 1, Lublin 1969, s. 503-545.
- Kuźmiak Krystyna, *Bractwa kościelne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, Lublin 1985, kol. 1013-1020.
- Lisowska Kinga, *Działalność wychowawcza stowarzyszeń i organizacji katolickich w społeczeństwie wielokulturowym Warmii i Mazur – na przykładzie Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej oraz Sodalicji Mariańskiej*, w: *Religia i edukacja w styczności z różnorodnością kulturową*, red. J.M. Garbula, J.J. Pawlik, Olsztyn 2017, s. 119-130.
- Łacek Mieczysław, *Sodalicja Mariańska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 18, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 521-522.

- Magiera Elżbieta, *Sodaliczka Mariańska w Państwowym Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie w okresie międzywojennym*, w: *Wielkopolska i Wielkopole w dziejach polskiej edukacji*, red. E. Głowacka-Sobiech, K. Kabacińska-Łuczak, Poznań 2017, s. 359-376.
- Majka Józef, *Katolickie organizacje młodzieżowe*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. C. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 339-364.
- Plis Jerzy, „*Pod Znakiem Maryi*” – miesięcznik Związku Sodaliczki Mariańskich Młodzieży Szkół Średnich w Polsce (1920-1939), w: *O etosie książki. Studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017, s. 757-770.
- Puszka Alicja, *Sodaliczki Mariańskie i ich działalność w Chełmie w latach 1918-1939*, w: *Chełm nieznan. Ludzie. Miejsca. Wydarzenia*, red. M. Karwatowska, Chełm 2009, s. 89-110.
- Puszka Alicja, *Sodaliczki Mariańskie uczniów szkół średnich Krakowa w XIX wieku i w okresie II Rzeczypospolitej*, „*Roczniki Humanistyczne*”, 57 (2009) z. 2, s. 121-158.
- Rymarówna Zofia, *Przewodnik Sodaliczki Mariańskich w Polsce*, Kraków 1997.
- Topij-Stempińska Beata, *Działalność edukacyjna Krucjaty Eucharystycznej w Polsce międzywojennej*, Kraków 2009.
- Wilk Stanisław, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1980.
- Zakrzewska Aldona, *Edukacja religijna dzieci i młodzieży szkolnej okresu międzywojennego źródłem humanizacji życia społecznego*, „*Paedagogia Christiana*”, 30 (2012) s. 47-68.

SZKOLNE ORGANIZACJE RELIGIJNE W DIECEZJI LUBELSKIEJ W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

Streszczenie

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku niosło ze sobą bardzo wiele wyzwań. Oprócz tworzenia struktur państwowych, odbudowywania zniszczonej gospodarki, ważnym elementem była również kwestia szkolnictwa i wychowania. Istotną rolę odegrał w tym obszarze Episkopat Polski, który poprzez wychowanie młodzieży dążył do odrodzenia moralnego i religijnego polskich rodzin. Skutecznym narzędziem oddziaływania wychowawczego na młodzież były funkcjonujące przy szkołach różnego typu organizacje religijne. Do najpopularniejszych należały: Sodaliczka Mariańska, Krucjata Eucharystyczna czy Żywy Różaniec. Niestety mimo początkowej swobody działania tych organizacji, po przewrocie majowym władze sanacyjne starały się znacząco ograniczyć ich działalność, dążąc przede wszystkim do realizacji ideału wychowania państwowego. W zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego Lubelskiego znajdują się sprawozdania z lat 1933-1934 ukazujące działalność szkolnych organizacji religijnych na terenie diecezji lubelskiej. Przekazują one wiele cennych informacji zarówno na temat ich działalności, stanu liczbowego, ale również w kwestii panujących stosunków społecznych. Celem artykułu jest

ukazanie, na miarę możliwości, obrazu szkolnych organizacji religijnych w szkołach diecezji lubelskiej w dwudziestoleciu międzywojennym, a przede wszystkim w czasie, kiedy stosunki pomiędzy Kościołem a państwem były dosyć napięte i rozgrywała się walka o rząd dusz.

Słowa kluczowe: organizacje szkolne; organizacje religijne; wychowanie; diecezja lubelska; Sodaliczka Mariańska; Krucjata Eucharystyczna; Żywy Różaniec; Kółko Ministrantów; Apostolstwo Modlitwy